

P. P a l m e o s
(Tartu)

KAASSÖNAD KARJALA DJORŽA MURRAKUS

Karjala keele Djorža murrakut kõneldakse Vene NFSV Kalinini oblasti Zubtsovi rajoonis Djorža jõekese Häres viies külakeses, kuhu karjalased on rännanud rohkem kui kolm sajandit tagasi. Tänapäeval moodustavad nad keelesaare vene elanikkonna hulgas.

Praegu on murrak hääbumas - kõik selle kõnelejad on kakskeelsed: nad räägivad nii karjala kui vene keelt. Karjala keelt oskavad ladusalt aga ainult vanemad inimesed, erandlikult ka mõni keskealine. Lapsed seda enam ei kõnele, kuigi nad mõnes peres sellest veel aru saavad. Niisiis on Djorža murrak tavakeeleks, mida kasutatakse üksnes kodus suhtlemises või oma külade piirides. Väljaspool räägitakse ikka vene keelt, ainult erandjuhtudel võib kuulda karjalagi keelt, kui näit. tahetakse arutada omavahelisi asju, nii et võõrad neist teada ei saaks.

Djorža murrak on kaua aega arenenud isoleerituna kõigest karjala murretest. Teiste Kalinini oblastis elavate karjalaste olemasolu küll teatakse, aga et nad asuvad rohkem kui 100 km kaugusel, pole nendega suhtlemist. Samuti pole Djorža-härseisse küladesse ulatunud lühiealise karjala kirjakeele mõju, kuigi 1930-ndail aastail õpetati paari õppeaasta jooksul kohalikus algkoolis karjala keeltki. Vanakeste jutu järgi olnud aga kirjakeel siinsest murrakust täiesti erinev, nii et põhjustanud arusaamatusigi. Õpetajannad olnud küll karjalased, aga ei osanud Djorža murrakut, mis oli juba ammu niivõrd omanäoliseks kujunenud, et teiste murrete põhjal loodud kirjakeelt pole tahetud emakeeleks tunnistada. Sellepärast ei olegi lastevanemate soovil koolis enam karjala keelt õpetatud.

Süinses omapärasel killukeses leidub jooni, mida teistes karjala murdes ei tunta. Sügavat mõju on sellele avaldanud ümbritsev vene keel, kuid ometi on siin säilinud palju põlist karjalapärasust või läänemeresoomelistki.

Võtkem allpool lähema vaatluse alla üks võrdlemisi piiratud peatükk murraku grammatikast - kaassõnad. Ainestik on kogutud lühiajalistel ekspeditsioonidel üheksa suve jooksul (1965 - 1973). Teemat tervikuna ei ole varem käsitletud, küll on V.-R. Kreinin 1969. a. kirjutanud diplomitöö "Post- ja prepositsioonid ning adverbid karjala keeles (kaliinini murdes)".

Nagu eesti keeles või üldse läänemeresoome keeltes väljendavad ka karjala Djorža murrakus kaassõnad koos käändsõnadega mitmesuguseid suhteid. Iseseisvat leksikaalset tähendust neil tavaliselt ei ole, sest nad märgivad üksnes sõnade seost lauses. Niisiis on nende peamine ülesanne s ü n - t a k t i l i n e , harva täidavad nad ka m o r f o - l o o g i l i s i ülesandeid - koos nimi-, ase-, arvsõnadega kasutatakse neid vahel käändefunktsioonide väljendamiseks või käänete rõhutamiseks ja täpsustamiseks. Niiviisi saavad ees- ja tagasõnad kontekstis grammatilise tähenduse. Valdav osa kaassõnu tähistab ruumisuhteid, neile järgnevad arvuliselt ajasuhteid märgivad kaassõnad.

R u u m i s u h t e i d , s.o. koos noomeniga suunda või kohta väljendavail kaassõnadel on omakorda mitmeid tähendusvarjundeid: ühed märgivad ruumisuhteid antud eseme piirides, teised väljaspool neid, kolmandad tähistavad neid suhteid nii sees- kui väljaspool eseme piire, neljandad väljendavad liikumise teed jne.

Enamik Djorža murraku kaassõnu on p o s t p o s i t - s i o o n i d , mida kasutatakse genitiiviga. Tunduvalt vähem on p r e p o s i t s i o o n e , mis esinevad peamiselt partitiiviga. Leidub ka teiste käänetega seostuvaid kaassõnu, kuid ainult üksikuid.

K a a s s õ n a d g e n i t i i v i g a

1. G e n i t i i v i g a kasutatavad p o s t p o - s i t s i o o n i d on järgmised: ald 'alt', all 'all, al-

la', aloh 'jooksul, vältel', iäs 'ees', keš '-kesi', keššes 'seas, hulgas', keššešt 'vahelt', kohaš 'kohal, vastas', kohtah 'kohale, vastu', näh '-st, pärast', peřih 'taha' peřis 'taga', piĭ ~ piäl 'peal, peale; otsas, otsa', pild ~ piäl 'pealt', piäh 'taha', piäs 'otsas', pualeh 'poole', pualej 'pool, poole', tagud 'tagant', tagukš ~ tavukš ~ tawkš 'taha', tagun 'taga', tokku 'pä-rast'.

Esitatud tagasõnad väljendavad ühes käändsõnaga enamasti r u u m i s u h t e i d . Näit. šiljan aĭd uroš kočaht 'silla alt hüppas mees', hären aĭ panem šammald 'palgi alla paneme sammalt', eij o žen verdu muaj, mi on muan aĭ 'ei ole sedavõrd maa peal, kui on maa all', heboñ käwlow peřtin iäs varžerken 'mära käib maja ees varsakesega', tämän nardan keššes vešsel on eliä 'selle rahva hulgas on tore elada', kirvhen šai vüän keššešt 'ta sai kirve vöö vahelt', reppän kiwgun kohaš 'rappen on ahju kohal', aštuv veřjin kohtah 'tuleb väravate kohale', leivän ğoim tanhun peřih 'leiva viskasime karjaaia taha', tanhun peřis kažvav kartošk 'karjaaia taga kasvab kartul', hiän istuč pluwgan piĭ 'ta istus adra peale', tüt istuw skiram piĭ 'tütar istub kuhja otsas', kivlöin piäl pannah hřet 'kivide peale pannakse palgid', poigan kočaht koivun pild 'poisike hüppas kase otsast maha', veřlet kačtah kuwžem piäl 'vennad vaatavad kuuse otsast', lehmäĭ maid on kiäl'en piäs 'lehmäl on piim keele otsas', hiän läks kümnen viršan piäh 'ta läks kümne versta taha', galhvan pualej olmah puštrit 'Galahova (küla) pool on jäätmaad', hüä kočettih stolän tagud 'nad hüppasid laua tagant', läkkim konuvan tagukš mañčikkah 'läheme kraavi taha maasikale', külän tagun ruwč 'küla taga on oja'.

A j a s u h t e i d väljendavad nimisõna genitiiviga tagasõnad aloh 'jooksul' ja pualeh 'poole'. Näit. nedĭin aloh äiĭän kezrit 'nädala jooksul ketrad palju', šügžün pualeh päivät liännäh paremmat 'sügise poole on päevad paremad'.

Arvsõna genitiiviga seostuv keš 'kesi' tähistab h u l - k a või m ä ä r a . Näit. läheñ hüppiäh kaheĭ keš 'hakame jooksma kahekesi'.

Põhjuslike suhteid väljendavad käändsõna genitiiviga näh '-st, pärast' ja tokku 'pärast'. Näit. tuatot i muamot howkettih mein näh 'isad ja emad läksid meelestuks meie pärast', živattu pidim tuahen tokku 'karilooma pidasime sõnniku pärast'.

Mõni tagasõna võib tähistada muudki, nagu näit. piļ 'peale', mis teatavas kontekstis väljendab isikut, kellele tegevus suunatud: uk šiändliččow miwm piļ 'taat vihastab minu peale', toin toizem piļ kačhettih 'nad vaatasid teineteise peale'.

2. Genitiiviga seostub ainult üks prepositsioon - ülč 'piki, mööda'. Näit. ülč joven 'piki jõge', aełow poiğrask ülč külän kaiken päivän 'sõidab poisike mööda küla kogu päeva'.

K a a s s õ n a d p a r t i t i i v i g a

1. Enamikku prepositsioone kasutatakse partitiiviga. Need on järgmised: čeres 'pärast, järel', ennen 'enne', keškeh 'vahela', keššel 'keset', keššeld 'keskelt', kröm 'peale, välja arvatud, paitsi', mest ~ vmešt 'asemel', pered 'enne', pošl 'pärast', protif 'vastu', šil puaj ~ šil puļ 'teispool', täl puaj 'siinpool'.

Osalt väljendavad needki ruumisuhteid. Näit. šeizat keškeh šeini i kravattii 'pani seisma seina ja voodi vahela', luakšim keššel jogi vejkzi 'loopisime keset jõge pärjakesi', kolmešt koh virtettih, molemmišt piälöist i keššeld küli 'kolmest kohast süütasid, mõlemast otsast ja keskelt', semnowskoi šil puaj jogi 'Semnowskoi on teisel pool jõge', šil puļ čertu 'sealpool joont', täl puaj jogi, miš kävelläh lehmät 'siinpool jõge, kus käivad lehmad'.

Osa prepositsioone partitiiviga märgib ka aja suhteid. Näit. čeres vit päivi lähēt kodih 'viele päeva pärast lähete koju', nel külü ol nowvois'ennen eižmäišt voinu 'neli sauna oli Nouvois enne esimest sõda', pered roštud on suamoi lühüt päev 'enne jõulu on kõige lühem päev', veješ hüpelläh lapšet, a pošl vet cipkat 'lapsed jooksevad vees, aga pärast vett on kuresaapad'.

Väljendavas, eksklusiivses tähenduses ka-

sutatakse venelaenulist prepositsiooni kròm 'peale, välja arvatud'. Näit. ken možiw oñ kròm šiwn bednoid poegu 'kes võib olla peale su vasse poja'.

Partitiiviga seostuvad ka venelaenulised mest ~ vmest 'asemel' ja protif 'vastu'. Näit. annettih kiven mest leibi 'andsid kivi leiva asemel', hiän läks vmest tütti 'ta läks tütre asemel', protif täd eiändi 'selle elu vastu'.

Tavaliselt esineb partitiiviga veel prepositsioon jäl'geh 'pärast', kuid harva võib see ette tulla ka genitiiviga, väljendades mõlemal juhul a ja s u h t e i d. Näit. jäl'geh voinu ni mid ei jäänün heil 'pärast sõda ei jäänud neil midagi'. Samuti genitiiviga: jäl'geh kojmannen kèran kätkittih akan 'pärast kolmandat korda nad matsid eide'.

2. Partitiiviga kasutatakse postpositsioone mütten ~ müten ~ müt 'piki, mööda; järgi, kohaselt' ja vaššen ~ vaš 'vastu' ning vaštah 'vastu'.

Esiteks tähistavad need r u u m i s u h t e i d: tüt aštuw dorgu mütten i itkõw 'tüdruk tuleb teed mööda ja nutab', gõr ei kävel' peudu müten, a käwlõw nardu müt 'mure ei käi mööda põldu, vaid käib mööda inimesi', ka kun kirvhel' kun andaw piäd vaššen 'vaat kui kirvega kui annab vastu pead', huwhantah kážlõi vaš 'nad löövad vastu käsi'.

mütten ~ müten ~ müt 'järgi' märgib ka v i i s i s u h t e i d: šimn kuin kučtah tuattu müten? 'kuidas sind kutsutakse isa järgi?', he ušt ši minn et tunnus iänd müt? 'kas sa mind tõesti ei tunne hääle järgi?', čerdu müt pai-mentah 'kordamööda karjatatakse'.

A j a s u h t e i d väljendavad vaššen ~ vaš 'vastu' partitiiviga: šuvattan pühpäivi vaššen ei kezrät 'laupäeval vastu pühapäeva ei kedratud', brih ruad roštud vaš 'noormees tegi vastu jõulu'.

O t s t a r b e s u h t e i d tähistavad vaššen ~ vaš 'järele, vastu' ja vaštah 'järele, vastu', väljendades ühes partitiiviga seda, mida minnakse tooma, hankima. Näit. läks tütest' vaššen 'läks tüdrukukese järele', àn hebon

omaš, lähen haŋgu vaš 'anna oma hobune, lähen puude järe-
rele', tämpin lähen kaŋru vaš 'täna lähen kaeru tooma',

K a a s s õ n a d s i s e k o h a k ä ä n e t e g a

1. I l l a t i i v i g a esinevad postposit-
s i o o n i d šuatēn ~ šuattēn ~ šuten ~ šut' ~ šuah ~ šua ~ šuh
~ šuw ~ šu 'saadik, -ni' ja varoin 'jaaks', millest vii-
mane väljendab o t s t a r v e t, esimesed r u u m i -
l i s t ja a j a l i s t p i i r i. Näit. tām ruad
miwh varoin jūgihk 'see töö on minu jaoks raskevõitu',
ŋaŋg kudmizeh varoin 'lõng on kudumiseks', tāh šuatēn
'sellest saadik', tuŋow jogeh šuttēn 'tuleb jõeni', lūm
ol' vaččah šuah 'lumi oli kõhuni', kaŋmoih šua viž virštu
'kalmistuni on viis versta', školah šuten elin kül'äs 'koo-
li(aja)ni elasin külas', pualeh üäh šu kārattih 'poole
ööni tantsiti'.

Ruumi ja ajasuhete algust ja lõppu väljendatakse sõna-
ühendiga, milles esimene on elatiivis, teine illatiivis +
postpositatsioon: hüä ruattih huamnekšešt iŋdah šuw ~ šut
'nad töötasid hommikust õhtuni'. Ent sel puhul võib tagasõ-
na esineda ka mõlema käändega samaaegselt: pogreŋvašt šuttēn
moskuh šuttēn šad kahekšankümmend virštu 'Pogorelojest
Moskvani on 180 versta', roštušt šuttēn muajuh šu 'jõulust
maini'.

Tavaliselt i l l a t i i v i g a kasutatakse veel
tagasõna päin 'pool, poole' ruumi- ja ajasuhete väljenda-
miseks, kuid see esineb ka e l a t i i v i g a tähendu-
ses 'poolt'. Näit. ruwččah päin polost 'oja pool on põl-
lutükk', šügžüh päin päivät liännäh lühemmät 'sügise poole
on päevad lühemad', tütešt päin müädmäijät, a brihan goštjat
olŋah hiäkanž 'tüdruku poolt on "kaasaminejad", aga noor-
mehe külalised on pulmarahvas'.

2. Ainult e l a t i i v i g a seostub post-
p o s i t s i o o n šüin 'eest, pärast', mis märgib põh-
just. Näit. tüten kassašt šüin brih makšaw tütiöl' 'tüd-
ruku patsi eest noormees maksab tüdrukuile', tām urhošt
šüin on hil'üt 'see süsi on mehe pärast'.

E l a t i i v i g a kasutatakse järgmisi kaassõnu,

mis võivad olla nii post-, kui preposit-sioonid: piälič 'pealt üle', poik 'põiki üle', širič 'mööda, üle', ümbär 'üंबर'. Kõik need kaassõnad märgivad prolatiivseid ruumisuhteid. Näit. kočittih piälič jalloist, šit piälič kážlõist 'hüpati üle jalgade, siis üle käte', luakšittih šelläst piälič kiwguj 'visati üle selja ahjule', pidāw ruwčašt poik proidi 'peab üle oja minema', aštuim poik jovešt 'tulime üle jõe', hüpluw rēb širič täšt tützešt 'jookseb rebane mööda sellest tüdrukust', ajemlah i külist širič 'sõidavad ka küladest mööda', akašt ümbär kävelläh gornišnat 'eide üंबर käivad toatüdrukud', i ümbär mapšist lähēm hüppimäh 'ja laste üंबर hakkame jooksmas'.

Elatiiviga esineb harilikult ka lāb 'läbi', mis väljendab liikumise teed, kuid seda kasutatakse a ja s u h e t e tähistamiseks postpositsioonina isegi n o m i n a t i i v i g a . Näit. pidāw maški škiägāšt lāb 'peab laskma läbi ukselingi', lūpštāh lāb kolčešt venčalnoist 'lūpstakse läbi laulatussõrmuse', tūt itkōw üt lāb 'tütar nutab ööd läbi'.

K a a s s õ n a d v ä l i s k o h a k ä ä n e t e g a

1. Väliskohakäänetega - a d e s s i i v - a l l a t i i v i ja a b l a t i i v i g a esineb ruumisuhteid väljendav jällešt 'järele, järele' enamasti tagasõnana, harva eessõnana. Näit. hiän hüplōw lehmi 'jällešt' 'ta jookseb lehmade järele', läkä jällešt hänel 'hüppimäh' 'hakkas talle järele jooksmas, brihand jällešt astuw šuapkan noštai 'noormehe järele tuleb mütsitõstja (pulmas)'.

2. A d e s s i i v - a l l a t i i v i g a kasutatakse veel tagasõna kohaš 'vastas' ja eessõna keškeh 'vahele' ruumisuhete väljendamiseks. Näit. perčil 'kohaš' kažvaw koiv 'maja vastas kasvab kask' šeizət skamzen keškeh riäd-lõil 'pani pingikese ridade vahele'.

3. Samuti väljendab ruumisuhteid tagasõna rewnaš 'kõrval', mis seostub a d e s s i i v - a l l a t i i v i ja g e n i t i i v i g a . Näit. bajar hänel 'rewnaš' vanh

'mõisnik tema kõrval vana', tütten pertin rewnas 'tütarlaps maja kõrval'.

K a a s s õ n a d a b e s s i i v i
j a k o m i t a t i i v i g a

1. A b e s s i i v i g a esineb prepositsioon ilman 'ilma', tugevdades ja rõhutades selle tähendust. Näit. ilman izännät i kod 'on tühi' 'ilma peremehta on majagi tühi'.

2. K o m i t a t i i v i g a kasutatakse prepositsiooni ühes 'ühes', mis tugevdab ja rõhutab selle tähendust. Näit. lapset lähtittih ühes buaborken mačikkah 'lapsed läksid ühes vanaemaga maasikale'.

Niisiis kasutatakse Djorža murrakus kaassõnu kõige rohkem genitiivi ja partitiiviga, harvem illatiivi, elatiivi ja adessiiv-allatiiviga. Peale nende esineb nominatiivi, ablatiivi, abessiivi ja komitatiiviga iga käändega ainult üks kaassõna. Mõni kaassõna seostub ka kahe käändega. Ainuski kaassõna ei esine aga inessiivi, aproksimatiivi ega egres-iiviga.

Olgu märgitud, et elatiivi, adessiiv-allatiivi ja ablatiiviga seostuvate kaassõnade puhul tuleb alati silmas pida-da, kas vastav sõna kuulub noomeni või verbi juurde, s. t. kas meil on tegemist kaassõna või adverbiga. Võrrelgem sel-leks näit. kaht lauset: určut hüpättih emčül'd jällešt 'isased jooksid emase järel' ja owd' läks iäl'päin, a tütar jällešt muamoldah 'Oudi läks eespool, aga tütar järel oma emal'. Esimeses lauses on jällešt ilmselt tagasõna abla-tiiviga, teises aga määr sõna.

Olgu tähendatud, et ruumisuhteid väljendavate kaassõna-de hulgas ei leidu vene laene. Küll võidakse aga ruumi- või mistahes suhteid tähistada vene keelest üle võetud preposit-siooniliste sõnaühenditega. Nimelt esineb murrakus kakskeel-susest tingitud vene prepositsioone, mis on üle võetud koos vastava nimisõnaga, nagu näit. čerez dorž liänöw olek-sandrofk 'üle Djorža on Aleksandrovka', on hänel' d'la pamat 'on tal mälestuseks', üksin i elän do šijo vrema 'üksinda elangi kuni selle ajani', na nebe võmbel 'taevas on viker-kaar', nügün ožen na pišši 'nüüd olen pensionil', kučum

enämään kariakš pa prožvišt, fomil'jat oľlah pa rušk 'kut-
sume enamasti karja keeli hüüdnime järgi, perekonnanimed on
vene keeli', lapšet kane.šn ei ol s višim s abrazava-ni-
jam, a s šerednem oľlah kaikin šub 'lapsed muidugi ei
ole kõrgema haridusega, aga kesk(haridusega) on kõik', tütär
ruadaw v deťsadu. 'tütär töötab lasteaias'.

P o s t p o s i t s i o o n i d e b a a s i l
t e k k i n u d k ä ä n d e d

Djorža murrak on ikka olnud üksnes kõnekeel, seepärast peab selle tagasõnade käsitlemisel eriti hoolikalt jälgima hääldamist. Nimelt häälduvad postpositsioonid lauses harilikult ilma rõhuta, moodustades noomeniga ühe foneetilise sõna. See nn. enkliis, mis esineb ka eesti keeles¹, on murrakus lausefoneetiliselt väga oluline. Mõned kõnekeeles esinevad postpositsioonid, mida kasutatakse alati ühe ja sama noomeni käändevormiga, alluvad järkjärgult reale foneetlistele muutustele ja liituvad selle käändevormiga niivõrd tihedalt, et lakkavad olemast iseseisvad sõnad, muutudes käändelõppudeks.² Et postpositsioonid on võinud muutuda käändelõppudeks, on soome-ugri keeltes üldtuntud tõsiasi. Rohkesti on seesuguseid tagasõnadest kujunenud käändelõppe ungari keeles, kus nende tekkimist võib jälgida kirjakeele vanemates mälestistes.³ Sama nähtust on konstateeritud ka permikomis.⁴ Eriti kergesti toimub seesugune muutus juhtudel, kui kirjakeel puudub või pole veel formeerunud.

¹ P. A r i s t e, Eesti keele foneetika. Õpik Ajaloo-Keelteaduskonna keeleosakondade üliõpilastele. Kolmas trükk. Tartu 1968, lk. 121.

² В. М. Д у б р о в и н а, Об образовании вторичных падежей из послеложных конструкций в прибалтийско-финских языках. - Вестник Ленинградского университета № 14. Серия истории, языка и литературы. Выпуск 3. Ленинград, 1956, lk. 72.

³ К. Е. М а њ т и н с к а я, К вопросу о категории падежа. - Вопросы грамматического строя. Москва, 1955, lk. 247.

⁴ К. R é d e i (Radanovics), Die Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen. Budapest, 1962, lk. 207.

Vaadeldavas murrakus leidub kaks suhteliselt hilja kujunenud käänet, mille lõpud lähtuvad algselt genitiiviga kasutatud tagasõnadest. Need hilistekkinud käänded on aproksimatiiv ja komitatiiv.

1. A p r o k s i m a t i i v

Postpositsioonist luo 'juurde' või luona 'juures', mis on liitunud noomeni genitiivile, on moodustunud a p r o k s i m a t i i v . See väljendab juuresolemist ja juurde tulemist. Aproksimatiivi lõpp on tagavokaalseis sõnades -ллуа ~ -ллу ~ -ллуh, -лууа ~ -луу ~ -луh, eesvokaalseis -л'үүа ~ -л'үү ~ -л'үүh, -л'ууа ~ -л'уу ~ -л'ууh. Algselt tagavokaalne luo on mугanenud murrakus esineva vokaalharmoniaga, millest johtuvad eesvokaalsed variandid. Käändelõpust on sageli kadunud -a või -ä, sest murrakule on omase tugev lühene mistendents, millest põhjustatud mitmesugused kuluvormid.⁵ Lõpu -h on arvatud oletatavasti pärinevat illatiivist.⁶ Džorža murrakus tuleb aga arvesse teinegi võimalus, nimelt praegu ainult sporaadiliselt ettetulev 3. isiku possessiivsurfika -h adessiiv-allatiivis: šənow tuatоллаh i muamодлаh 'ütleb oma isale ja emale'.⁷ Analoogiavõimalus on olemas, sest aproksimatiiv on mугanenud mainitud väliskohakäändega, vastates samuti nii kuhu- kui kus-küsimusele. Näit. huk tul' buabolлуа 'hunt tuli vanaema juurde', ruvettih käwmäh hänel'ü brihat 'hakkasid tema juures käima noormehed', issut šuwəல்லuh kuwžəல்லuh 'pani istuma suure kuuse juurde', aštuw muam miwлу 'tuleb ema minu juurde', lapšət ruvettih el'mäh naizəлли ed urholду 'lapsed hakkasid elama naise ja mehe juures'.

⁵ P. P a l m e o s , Hilistekkinud käänded karjala Džorža murrakus. - Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 72. Juhlakirja Aulis J. Joen kuusikymmenvuotispäiväksi 2.6.1973. Helsinki, 1973, lk. 279.

⁶ F. J. O i n a s , The Development of Some Postpositional Cases in Balto-Finnic Languages (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 123). Helsinki, 1961, lk. 115.

⁷ P. P a l m e o s , op. cit., lk. 279.

2. K o m i t a t i i v

Ka praegune k o m i t a t i i v i lõpp -ken ~ -keē on lähtunud kunagisest tagasõnast kera '-ga'. Viimane pärineb kerta-sõna adessiivist ja allatiivist, mis lauserõhutus asendis toimunud ebareeglipärase rr > r muutuse teel on tekkinud varasemast kujust kerralla, kerralle, nagu on osutanud L. Kettunen⁸, kelle seisukohta hilisemad uurijad on enamasti aktsepteerinud.⁹ F. J. Oinas arvab kena-, ken-vormid olevat tekkinud kera- (kela-)vormist essiivi analoogia. Essiivi vormide kasutamise suhtes komitatiivi postpositsioonides vrd. sm kansana, kansna, mukana '-ga'. kera (kela) > kena võib olla toetunud ka põhisõna n-i assimilatiiivsele mõjule.¹⁰

Komitatiiv väljendab kaasasolu, harvem vahendit või viisi. Näit. uk tul' küäl'ü tütrenken 'taat tuli küla juurde tütreaga', tul' izänd boranzellu veičenken 'tuli peremees oinakese juurde noaga', šöi leibi mejenkeē 'šöi leiba meega'.

Komitatiiv esineb kogu kaliinini murde alal. Selle kohta paar näidet oblasti kirdeserval asetsevast Vesjegonski murrakust: * mučonke elä rīdele 'naisega ära riidle', elä vejä lüštüö juomarilojke 'ära pea sõprust joodikutega'. Harva ka: naizenkera 'naisega'.

⁸ L. K e t t u n e n , Suomen postpositsionista kera, keralla 'kanssa'. - Virittäjä 1922, lk. 104 - 105.

⁹ Y. H. T o i v o n e n , Suomen kielen etymologinen sanakirja I. Helsinki, 1955, sub kera; M. M. Х а м я - л я й н е н , Об аглутинатах в вепском языке и в южно-карельских говорах карельского языка. - Прибалтийско-финское языкознание. Труды Карельского филиала Академии наук СССР. Выпуск XII. Петрозаводск, 1958, lk. 93; L. H a k u l i n e n , Suomen kielen rakenné ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Helsinki, 1968, lk. 309.

¹⁰ F. J. O i n a s , op. cit., lk. 66.

* Kõik andmed Vesjegonski murraku kaassõnadest pärinevad K. V. M a n ž i n i l t , oma kodukandi murraku entusiastlikult talletajalt.

Aproksimatiiviga on lugu keerulisem. Harilikult kasutatakse selle tähenduses genitiivi tagasõnadega luoh ~ luo 'juurde' või luona ~ luo 'juures'. Näit. Vesjegonsk: mie tulin tüttären luoh 'ma tulin tütre juurde'. Maksatihha: miän külän luona on kalmizō (Г. Н. Макаров, Образны карельской речи. Москва - Ленинград, 1963, lk. 43) 'meie küla juures on kalmistu', muakkua tūō miwn luo ūō (seals., lk. 52) 'magage te minu juures õõ', Sperovo: vain tuli oven luoh (seals., lk. 147) 'tuli vaid ukse juurde'. Kuid tagasõnalise esinemuse kõrval leidub harvem ka enkliisi. Näit. Maksatihha: jiähdih magamah tällūō buab^o zelluo (seals., lk. 52) 'jäid magama selle eide juurde'. Niisiis tuleb nentida, et see konstruktsioon hakkab nähtavasti käändeks kujunema kohati mujalgi kaliinini murde alal.

Djorža murrakus esineb üksnes käändevorme, kuigi G.N. Makarov oma tekstikogus on selleltki alalt märkinud nii aproksimatiivi kui postpositiooni genitiiviga. Allakirjutanu on murrakus kuulnud ainult käändevorme. Isegi küsitlemisel pole keelejuhid hääldanud postpositiooni, vaid ikka käändevormi.

Nende mõlema käände teket murrakus võiks võrrelda eesti kaasaütleva arenguga. Alles XVI sajandil esines tagasõna kaas: sen Issan kaas (Wanradt-Koell) (= sen isan kaas) 'selle isaga'. Sellest konstruktsioonist arenes paarsada aastat hiljem eriline käändesufiks¹¹, tänapäeva kaasaütleva lõpp.

M u i d p o s t p o s i t s i o o n i d e e r i a r e n g u i d

Ka mõningates muudes postpositioonides esineb teatavaid muutusi. Nii on tavaliselt al̄ 'alla, all' ja ald 'alt' genitiiviga tihedalt liitudes moodustanud ühe foneetilise sõna, kuigi mitte käändelõpuks kujunenud: istučettih kuwžen al̄ 'nad istusid kuuse alla', kiven al̄ ol̄ vōž 'kivi all oli vesi', kāž uid̄ stojan ald 'kass läks laua alt ära'.

Samuti moodustavad noomeni genitiiviga ühe foneetilise sõna tagasõnad pīl̄ ~ piäl̄ 'peale, peal' ja pīld̄ ~ piäl̄d̄ 'pealt', Ent peale selle on neis ä enamasti kadunud: nowž

¹¹ A. S a a r e s t e , Kaunis emakeel. Lund, 1952, lk. 80.

brih kuwžem pil' 'noormees ronis kuuse otsa', istah hüü hua-
vam pil' 'nad istuvad haava otsas', lett'iw ak kuwžem pild
'lendab eit kuuse otsast'. Harvemini: tüänd hänen kezrimäh
kaévon piäl' 'saatis ta ketrama kaevu peale', kačtah kuwžem
piäl'd 'vaatavad kuuse otsast'.

Sama on toimunud partitiiviga esinevas tagasõnas mütten
~ müten ~ müt 'mööda, piki': dorgu müten 'teed mööda',
lapšet hüpell'äh bruidroi müt 'lapsed jooksevad mööda loike'.

Rõhutust hääldamisest tingitud muutuste tõttu esineb
kõige rohkem variante illatiiviga kasutatavas tagasõnas
šuat'en ~ šuateē ~ šutt'en ~ šuten ~ šuat' ~ šut', šuah ~ šua ~
šu ~ šuw ~ šu 'saadik, -ni': täh šu ~ täh šua ~ täh šuat'en
voit šanu 'selleni (siiani) võib ütelda', meččäh šuten 'met-
sani', ildah šut' 'õhtuni', tundih školah šuh 'tulid koo-
limajani', redu poľvih šuah 'pori põlvist saadik'.

Neis kulunud vormides on enamasti kadunud diftongi jä-
relkomponent a või ä, kuid on võinud toimuda muidki hää-
likumuutusi, nagu šuat'en ~ šutt'en ja mütten ~ müten pa-
ralleelvormides šut' ja müt, milles on kadunud sõnalõpu-
line -n ja seejärel e. Viimane häälikumuutus on tabanud ka
tagasõnu keä '-kesi' ja vaä 'vastu'. Lühenenud vormide
tekke eelduseks on nende sage kasutamine lauserõhutus asen-
dis. Erakordselt suur frekvents põhjustab järelikult hääli-
kulist kulumist.¹²

Märgitagu, et niisuguseid lausefoneetilisi muutusi ei
ole toimunud mitte ainult postpositsioonides, vaid ka teis-
tes tihti esinevais sõnades, mis satuvad hääldamisel rõhu-
tusse asendisse.

Prepositsioonid on ikka rõhulised, seepärast pole nad
ka allunud nii tunduvalle muutustele, välja arvatud ainus
liitsõnaline eessõna šil' puav 'teispool', mille teisest
komponendist võib vahel kaduda diftongi -a: šil' pu.

E r i n e v a t j a ü h i s t e i s t e
s o o m e - u g r i k e e l t e g a

Teatavasti võime läänemeresoome keelte postpositsiooni-
de hulgas konstateerida mõningaid käändevorme. Nii leidub

¹² E. I t k o n e n , Kieli ja sen tutkimus. Helsinki,
1966, lk. 205.

eesti keeles rida kolmes sise- või väliskohakäändes esinevaid tagasõnu, nagu sisse, sees, seest; keskele, keskol, keskelt jne. Tagasõnade esinemine kohakäändeis johtub nende päritolust. Teatavasti on postpositsioonid algselt lähtunud nimisõnadest. Ka nende käändevormid pärinevad ajast, kui nad olid alles nimisõnu ja deklioneerusid. Järelikult on nimisõnade kohakäänded abstraheerunud tagasõnadeks. Nõnda võib öelda, et mõningail kaassõnadel esineb defektiivset deklinatsiooni, mis mitmes läänemeresoome keeles ilmneb kolmes kohakäändes. Ka Djorža murrak ei ole kaassõnade suhtes erand, kuid siin piirdub nende deklinatsioon ainult kahe, harva kolme kohakäändega. Osalt on selle põhjuseks seik, et karjala keeles on küll kolm sisekoha-, kuid üksnes kaks väliskohakäänet: alaleütlev ja alalütlev on kokku langenud. Nii näit. esinevad sisekohakäändeis järgmised kaassõnad:

a) illatiivis, inessiivis, elatiivis: keškeh 'vahela', keššes, 'seas, hulgas', keššešt 'vahelt';

b) illatiivis ja inessiivis: kohtah 'vastu, kohale', kohaš 'kohal, vastas'; perih 'taha', peris 'taga': piäh 'taha, kaugusele', piäs 'otsas';

c) illatiivis ja elatiivis: jäl'geh 'pärast', jäl'lešt 'järel'.

Väliskohakäändeis - adessiiv-allatiivis ja ablatiivis on järgmised kaassõnad: keššel 'keset', keššeld 'keskelt' ja pił ~ piäl 'peale, peal', piłd ~ piäl'd 'pealt'.

Mõned postpositsioonid esinevad ka vanades üldkohakäänetes lokatiivses essiivis ja ablatiivses partitiivis, nagu näit. ał 'all, alla' < *alna, ałd 'alt' < *alta ja tagun 'taga' < taguana < *takāna, tagud 'tagant' < taguada < *takāta. Viimasest on olemas veel latiivses tähenduses translatiivgi: tagukš ~ tavukš ~ tawkš 'taha',

Kaassõnadeks on võinud kujuneda muudki käändevormid, milles nimisõna on kaotanud oma esialgse leksikaalse tähenduse. Esitatagu allpool ülevaade murraku kaassõnadest üksikute käänete järgi.

N o m i n a t i i v esineb kaassõnades. l'áb 'läbi', poik 'põiki üle' ja ümbär 'üंबर'.

G e n i t i i v - prepositsioonides ennen 'enne' ja ilman 'ilma'.

P a r t i t i i v - tagasõnas tokku 'pärast, tõttu'.

I l l a t i i v - tagasõnades aŋoh 'jooksul', pualeh 'poole' ja vaštah 'järele, vastu'.

I n e s s i i v esineb postpositatsioonides iää 'ees' ja rewnaš 'kõrval'.

A d e s s i i v - a l l a t i i v - ainult tagasõnas pualeh 'pool'.

P r o l a t i i v - kaassõnades piälič 'pealt üle' ja širič 'mööda'.

I n s t r u k t i i v - postpositatsioonides päin 'pool, poole', šüin 'pärast, eest' ja varoin 'jaoks'.

Nagu esitatud analüüsisel selgub, võivad kaassõnadena esineda kõik käändevormid, välja arvatud hilistekkinud ap-
roksimatiiv, egressiiv ja komitatiiv.

Adverbid ja kaassõnad on soome-ugri keeltes päritolult hilisemad kui teised sõnaliigid. Soome keele adverbide ja post- ning prepositatsioonide kohta on nenditud, et neid võib pidada algselt endistesse või tänapäevastesse noomeni- või verbiparadigmadesse kuulunud muutevormideks või siis laensõnadeks.¹³ Sama kehtib Djorža murraku kaassõnade suhtes. Suurem osa neist on postpositioonid, mis on vanemad kui prepositioonid. Ent tagasõnad ei pärine ometi soome-ugri ajastust, vaid on arenenud palju hiljem. Võib-olla ulatub ainult nende vanim kihistus osaliselt läänemeresoome algkeelde, kuigi tüved, millest nad on lähtunud, võivad olla vanemad. Suuremalt osalt on tänapäeva läänemeresoome keelte tagasõnad kujunenud nende keelte eraldi elu ajal. Nad on lähtunud harilikult nimisõnadest, millele on liitunud käändelõpp. Nende arenemiskäiku võib kujutleda järgmiselt: mõnd ruumimõistet väljendava substantiivi käändevormi hakati kasutama kohamääruse või muu suhte väljendamiseks. See substantiiv moodustas teise sõnaga possessiivse seose.¹⁴ Näit. konstruktisoonis kojin aŋ 'maja all' on aŋ algselt olnud põhisõna, substantiiv, millele on liitunud kohakäände lõpp, ja see on tähistanud kohta. Selle ees oli genitiiv-atribuut: košin alna » kojin alla 'maja all oleval alal'. Postposit-

¹³ L. H a k u l i n e n , Suomen kielen rakenne ja kehitys, lk. 63, 64.

¹⁴ K. R é d e i (Radanovics), op. cit., lk. 201.

sioon on niisiis arenenud seose algupärasest põhisõnast - substantiivi käändevormist, mille genitiiv-atribuut on olnud ees esinev substantiiv.¹⁵ Aja jooksul tuhmus põhisõna leksi-kaalne tähendus, vorm abstraherud, kaotas iseseisvuse ja muutus tagasõnaks, leksikaalse tähenduse omandas ees asetsev genitiiv-atribuut.

Alguses väljendasid genitiiv + postpositsioon ainult ruumisuhteid, seejärel hakkasid nad ka ajasuhteid tähistama. Alles hiljem lisandusid neile põhjust, otstarvet, viisi, määra jm. märkivad suhted. Ruumi- ja ajasuhteid tähistavaid tagasõnu on palju rohkem kui muid suhteid väljendavaid. See-
gi peaks osutama esimeste suhteliselt suuremale vanusele.

Kaassõnad moodustavad pika aja jooksul kujunenud süs-
teemi, mille üksikud lülid võivad olla arenenud eri aegadel ja eri viisil. Postpositsioonideks on muutunud peamiselt substantiivid, mis on tähendanud üldisi ruumiga seotud mõis-
teid.¹⁶

Heitkem allpool pilk Djorža murraku p o s t p o s i t s i o o n i d e p ä r i t o l u l e .

and 'alt, añ 'all, alla' tüvisõna on olnud ala (< *ali). iäs 'ees' lähtub esi-sõna inessiivist < iessä << *eesnä. Murrakus ei esine tänapäeval kumbki iseseisva sõnana, küll aga mujal karjala murdeis (vt. Karjalan kielen sanakirja I, 1968: ala ja esi).

jällešt 'järel, järele' pärineb sõnast jälg 'jalg', samuti ka prepositsioon jäl'keh 'pärast'.

keš '-kesi', keššes 'seas, hulges', keššešt 'vahelt' lähtub kaliinini murdeski esinevast sõnast keski 'keskkoht' (Vesjegonsk). Samatüvelised on ka eessõnad koškeh 'vahele', keššel' 'keset' ja keššeld 'keskelt'.

kohaš 'vastas', kohtah 'vastu, kohale' < kohta 'koht'.

mütten ~ müten ~ müt 'piki, mööda; järgi' pärineb va-
nast nimisõnatüvest, mille vasteid leidub enamikus soome-ug-
ri keeltes¹⁷ ja mis algselt on arvatavasti tähendanud 'mil-

¹⁵ E. I t k o n e n , Kieli ja sen tutkimus, lk. 230.

¹⁶ K. R é d e i (Rädanovics), op. cit., lk. 206.

¹⁷ Y. H. T o i v o n e n , E. I t k o n e n , A. J. J o k i , Suomen kielen etymologinen sanakirja II, Helsinki, 1958, lk. 357, sub myö-.

legi selg, millegi taga olev osa.¹⁸

Mõned tagasõnad pärinevad kehaosade nimetest, nagu

pii' ~ piäi' 'peal, peale', pild ~ piäi'd 'peale', piäh 'taha, kaugusele', piäs 'otsas', päin 'pool, poole' ja prepositsioon piäi'ic 'pealt üle', mis kõik on lähtunud soome-ugri sõnast piä 'pea'.

perih 'taha', peris' 'taga' põlvnevad genuinsest sõnast perä, mis kaliinini murde alal esineb Vesjegonski murrakus, tähendades 'tagaosa, tagumik; köök'.

rewnäs 'kõrval' lähtub sõnast reuna 'äär', mida on kahtlevalt peetud laenuks balti keeltest.¹⁹ Djorža murrakus tuntakse sõna vaid postpositsioonina või adverbina, Vesjegonskis ka adjektiivina reunalliie 'naabruses olev'.

Igivanast tüvest pärinevad tagud 'tagant', tagukä ~ tavukä ~ tawkä 'taha' ja tagun 'taga', millele leidub vasteid kuni samojeedi keelteni.²⁰

poik 'põiki üle' on läänemeresoome algupära, vrd. näit. eesti põiki, põikama, soome poikki 'katki; põiki üle', poiketa jne.

süin 'päraast, eest' lähtub soome-ugri algupära sõnast süü, mille varasem tähendus on olnud 'kiud; puusüü; keere, viirg', hilisem 'põhjus, süü, viga'. Substantiiv esineb "Kalevalas" ja mitmel pool Karjalas²¹, Djorža murrakus tundmata.

Verbist lähtunud tagasõnu on vähe.

näh 'päraast, -st' on algselt instruktiiv *nähden soome-ugri algupära verbist nändä 'näha', mis murrakus esineb kujul nägi 'näha'.

¹⁸ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II. H-Ó. Budapest, 1970, lk. 970, sub nög.

¹⁹ E. I t k o n e n , A. J. J o k i , Suomen kielen etymologinen sanakirja III. Helsinki, 1962, lk. 775, sub reuna.

²⁰ P. A l v r e , Adverbide eesti taga - samojeedi *take- pronominaalsest päritolust. - ESA VIII. Tallinn, 1962, lk. 147 jj.

²¹ E. I t k o n e n , A. J. J o k i , Suomen kielen etymologinen sanakirja IV. Helsinki, 1969, lk. 1151, sub syv.

šuatēn ~ šuttēn ~ šutēn ~ šuah ~ šua ~ šuh ~ šuw ~ šu
'saadik, -ni' lähtuvad soomeugrilisest verbitüvest *saada,
murrakus šuwv 'sünnitada, saada' ja on algselt samuti in-
struktiiv.²²

Tundmatut algupära on tagasõna tokku 'pärast'.

Prepositatsioonid on tekkeldasa hilisemad kui enamik postpositsioone, kuid nendegi hulgas leidub mõni vana tüvi.

Djorža murrakus esinevad järgmised eessõnad: čeres 'pä-
rast, järel', ennen 'enne', ilman 'ilma', jäl'geh 'pärast',
keškeh 'vahele', keššēl' 'keset', keššēld 'keskelt', krōm
'peale, paitsi', mest ~ vmest' 'asemel', perēd 'enne',
poš' 'pärast', protif 'vastu', šil'puu ~ šil'puu 'teisel
pool', täi'puu 'siinpool', üheš 'ühes', ülč 'piki'.

Vanimaid eessõnu on ennen 'enne', mis esineb kõigis
läänemeresoome keeltes ja lähtub *ensi-tüvest.

Samuti kõigis läänemeresoome keeltes leidub vasteid
eessõnale ilman 'ilma'. See on genitiiv või instruktiiv
põlisest soome-ugri sõnast ilma²³, mis esineb Vesjegonski
murrakuski tähenduses 'maailm'.

üheš 'ühes' lähtub arvsõnast üks 'üks', ülč 'piki'
aga nähtavasti *ülä- (üli-) sõna konsonanttüvest.

Postpositsioonidega samatüveliste eessõnade jäl'geh,
keškeh, keššēl' ja keššēld päritolu kohta vt. ülalpool.

Prepositatsioonid esinevad murrakus sageli ka adverbide-
na. Näit. ennen kežräm i kudoim kois' 'enne ketrasime ja ku-
dusime kodus', jäl'geh tām vejūt pidāw kumat künnükšellü 'pä-
rast peab selle vee kallama künnise juurde', pidāw tām pan
keškeh 'peab selle panema vahele', hiän läks šil'puu 'ta
läks sinnapoole'.

Arvatavasti ongi nad eessõnadeks muutunud määrsõnalise
vaheastme kaudu.

Esitatud prepositatsioonide hulgas torkab silma kuus pä-
ritolult üsna hilist ja küllalt harva esinevat vene laensõ-
na, nende seas koguni paar tarbetut vastavate genuiinsete
sõnade kõrval.

²² F. J. O i n a s , op. cit., lk. 139.

²³ Y. H. T o i v o n e n , Suomen kielen etymologinen
sanakirja I. Helsinki, 1955, lk. 105, sub ilman.

Teatavasti peetakse soome-ugri ja altai keelte üheks tüpoloogijaoneks juba F.J. Wiedemannist peale postpositiivse, ²⁴ mitte prepositiivse, mis on omased indoeuroopa keeltele, niisiis ka vene keelele. Läänemeresoome keeltes esineb nii post- kui prepositiivne, kuigi esimesi on tunduvalt rohkem. Nõnda on näiteks eesti keeles tagasõnu 121, eessõnu ainult 11, peale nende veel 13 sõna, mis võivad olla nii post- kui prepositiivsed. Djorža murrakus on suhe suuresti erinev: postpositiivne on 30, prepositiivne 16, neile lisaks 7 sõna, mis esinevad nii ees- kui tagasõnadena.

V e n e k e e l e m õ j u s t
k a a s s õ n a d e k a s u t a m i s e l

Murraku prepositiivide arv on kasvanud vene laensõnade näol. Postpositiivide hulgas need puuduvad. Karjala ja vene keel on süsteemilt erinevad, sellepärast on loomulik, et partikleid on võidud laenata eeskätt neil juhtudel, mil karjala murrakus endas oli juba olemas vastav mall: selles leidis eessõnu, mistõttu venelaenulised prepositiivsed lülitati kergesti omade eessõnade hulka ja neid hakati samuti tarvitama partitiiviga.

Siiski ei piirdu vene keele mõju murraku kaassõnades mitte üksnes otseste leksikaalsete laenudega ega venekeelsete prepositiiviliste sõnaühenditega, vaid ilmneb ka tõlkeläenudena. F. Oinas on pühendanud kirjutise läänemeresoome keeltes leiduvaile vene tõlkeläenudele. Muuseas esitab ta selles postpositiivse müöten, mötö, müö, -me jne., mille kasutamises ta märgib vene prepositiivse по eeskuju. ²⁵ Ka Djorža murrakus võib sel puhul konstateerida vene keele mõju. Näit. šiim kuin kučtah tuattu müten? 'kuidas sind kutsu-

²⁴ P. A r i s t e , Ferdinand Johann Wiedemann. Tallinn, 1973, lk. 19, 20.

²⁵ F. O i n a s , Russian Calques in the Balto-Finnic Languages. - Indiana Slavic Studies. Volume I. A Collection of Studies by Members of the Faculty of Indiana University. Edited by M. Ginsburg and Joseph Thomas Shaw. Bloomington, Indiana, 1956, lk. 232-233.

takse isa järgi?' Vrd. kohalikus vene murrakus: как тебя зовут на отца? - iänd müt 'hääle järgi', vrd. vn на голасы.

Ent vene keele semantiline mõju ilmneb murrakus veel teistegi kaassõnade kasutamises. Pühmata probleemi kogu ulatuses käsitleda, esitatagu siinkohal vaid mõningaid näiteid.

Postpositiooni tagukä ~ tavukä ~ tawkä kasutatakse nimisõna genitiiviga väljendamaks isikut, kellele mehele minnakse, samuti kui vene prepositiooni за. Näit. тоиээн tagukä en än, a lähēt, kenen tagukä mi annan 'teisele ma ei anna, aga lähed, kellele ma annan'. Vrd. vn за друго-ва не алдам, а пайдэшь за каво я алдам - vanhan tavukä ~ tawkä annettih hänen 'vanale (mehele) nad andsid ta'. Vrd. vn за стараво дали еэ.

Nähtavasti vene keele mõjul esineb murrakus tagasõna näh '-st' genitiiviga. Näit. kenen näh äiä duwmaičēt? 'kellest sa mõtled?' Vrd. vn про каво ты думаешь? - hiän äuačow pais' ičen näh 'ta armastab rääkida endast'. Vrd. kohalikus vene murrakus он любит гаварить про себя. Tõsi küll, vene keeles kasutatakse prepositiooni про akusatiiviga, kuid elusolendeid tähendavate sõnade akusatiivi sarnasus genitiiviga ongi vist loonud võimaluse postpositiooni näh kasutamiseks genitiiviga. Ootuspärane oluks sellega seoses illatiiv, nagu see esinebki Vesjegonski murrakus: oli äijä paginja hänen näh 'oli palju juttu temast'. Ka soome keeles esineb karjala sõna etümoloogiline vaste nähden illatiiviga.

Ajasuhete väljendamiseks seostub murrakus prepositioon jäl'geh 'pärast' tavaliselt nimisõna partitiiviga (jäl'geh voinu 'pärast sõda'), harva kasutatakse seda aga ka genitiiviga: jäl'geh kolmannen kēran kätkitih akan 'pärast kolmandat korda nad matsid eide'. Teistest karjala murretest on andmeid üksnes genitiiviga kasutatava tagasõna ja partitiiviga eessõna kohta. Soome keeles esineb selle vaste jälkeen genitiivse post- ja prepositioonina. Djorža murraku eessõna genitiivse reksiooni puhul tuleb aga arvesse just vene prepositiooni после eeskuju. Vrd. kohalikus murrakus: после третьева раза пахаранили старуху.

Postpositatsioon piĭ ~ piäl' 'peal, peale'. võib nimisõna genitiiviga tähendada ka 'otsas, otsa', näit. vellet istah kuwžem piĭ 'vennad istuvad kuuse otsas', kondi nowž huavam piĭ 'karu ronis haava otsa'. Vrd. vn. prepositiooni на lauseis братья сидят на ёлке, медведь лез на асину.

Samuti on tagasõna piĭd ~ piäld 'pealt' tähenduse 'otsast' saanud genitiiviga esineva vene prepositiooni с eeskujul. Näit. vellet kačtah kuwžem piĭd 'vennad vaatavad kuuse otsast', lettiv ak kuwžem piäld 'lendab eit kuuse otsast'. Vrd. vn братья смотрят с ёлки, летит старуха с ёлки. Vahel haruharva võib samas tähenduses kuulda ilmselt algpärasemat väljendust heittič kuwželd 'tuli kuuse otsast maha'. Semantilise tõlkelaenuga vene keelest on tegemist ka järgmisel juhtumil: brihoil ei šu ottu ristī hānen piĭd 'noormehe ei saa võtta risti tema seljast'. Vrd. vn у парней нельзя снять крест с него.

Prepositioon ülč 'piki, mööda' esineb murrakus genitiiviga ilmselt vene prepositiooni вдоль eeskujul: ülč dorgan 'piki teed', mü gulaičem üłč külan 'me jalutame mööda küla'. Vrd. vn вдоль дороги, мы гуляем вдоль деревни. Ootuspärane oluks selle eessõna kasutamine vahest partitiiviga nagu Vesjegonski murrakus: miaslencana čuratah hebozilla üłči küliä 'vastlanädalal sõidetakse hobustega mööda küla'.

Niisiis on karjala keele Džorža murraku kaassõnade hulgas postpositioonid arvuliselt ülekaalus võrreldes prepositioonidega. Silmatorkava seigana tuleb aga mainida soomeugri keeltele iseloomulike kolmesuunaliste tagasõnade vähesust. Mõnevõrra rohkem on säilinud kahesuunalisi postpositioone. Leksikaalseid vene laene leidub üksnes prepositioonide hulgas, postpositioonide seas neid pole. Tagasõnade hulgas esineb aga mõningaid tõlkelaene vene keelest.

И. П а л ь м е о с
(Тарту)

ПРЕДЛОГИ И ПОСЛЕЛОГИ В ДЬЁРЖАНСКОМ ГОВОРЕ
КАРЕЛЬСКОГО ЯЗЫКА

Р е з ю м е

В статье рассматриваются предлоги и послелоги в дьёржанском говоре карельского языка. Этим говором ныне пользуется старшее поколение небольшого языкового островка в Зубцовском районе Калининской области РСФСР.

Большая часть послелогов употребляется с родительным падежом. Предлогов встречается меньше, и они требуют главным образом винительного падежа. Лишь единичные предлоги и послелоги употребляются с другими падежами. Из-за энклизы, свойственной говору, произошел ряд фонетических изменений синтаксического типа, что вызвало появление двух новых падежных форм: аппроксиматива и комитатива. Они образовались от послелогов, которые первоначально употреблялись с родительным падежом.

По происхождению послелоги являются более древними. В большинстве они образовались от имен существительных, к которым присоединились падежные окончания. Сначала конструкции "родительный падеж + послелог" выражали лишь пространственные отношения. В числе послелогов имеются падежные формы, но вообще послелогов, употребляемых во всех трех местных падежах, мало.

В говоре насчитывается 30 послелогов, 16 предлогов и 7 таких слов, которые могут выступать как в качестве предлогов, так и послелогов. В течение многих поколений карелы жили в тесном соприкосновении с русскими. На говоре сказывается сильное влияние русского языка. 6 предлогов заимствованы из русского языка. В числе послелогов лексических заимствований не наблюдается, но встречаются некоторые кальки.